

“Türküm, Doğruyum, Çalışkanım” mı Acaba?

Dr. Melike Günyüz

İbn Haldun Üniversitesi Öğretim Üyesi

Bulunduğu coğrafya itibarıyla Türkiye'nin birçok alanda ürettiği politikalar Batı ile olan ilişkiler çerçevesinde şekillendiği için Osmanlı'dan günümüze *ümmetçilikten dünya vatandaşlığına* evrilen eğitim politikalarının değişim ve dönüşümü de hep bu minvalde gerçekleşmiştir.

18. yüzyıldan itibaren Batı merkezli yeni dünya düzeninin gerisinde kaldığı için özellikle eğitim alanında değişikliğe gidilmesi gerektiğine inanan Osmanlı aydınları 19. yüzyılın başında bir yandan ülke genelinde yeni Batılı modele uygun eğitim kurumları inşa ederken bir yandan da bu eğitim modelinin nasıl bir insan tipi ortaya koyacağı konusunda endişelerini ifade etmişlerdir. Nitekim Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi hamiplerinden Kethüdazade Mehmet Arif Efendi (1768-1849) *“Bizim muradımız, evlad ve ahfadımıza, sanayi kabilinden ec-nebi lisanı öğretmektir. Yoksa Hristiyanlık töreleri değil. İlmihal okutmadan yabancı dil okutulursa o çocuk kendi milletinden çıkar, okuduğu lisanın kavminden olur.”* (Sakaoğlu, 63-65) diyerek Batı tipi eğitim alan gençlerin nasıl bir zihniyete sahip olacağı konusundaki endişelerini ifade eder. Aslında bu hâlen muhafazakâr anlayış açısından geçerliliğini koruyan bir endişedir. Bu sebeple sürekli olarak Batı'nın sadece teknolojisini almak vurgusu yapılır. Bu dönemde başta Sırp ve Rum olmak üzere Osmanlı tebaasındaki gençler Avrupa'nın farklı merkezlerinde eğitim alırken ve Osmanlı sınırları içinde misyoner okulları açılırken Müslüman Türk çocuklarının nasıl bir eğitim alacağı sürekli tartışılan bir konu olmuştur.

1839 Tanzimat Fermanı ilanı ile birlikte eğitim alanında yapılan reformların nasıl bir insan modeli ortaya koymak istediğinin ipuçları Sultan Abdülmecit'in bir Meclis-i Vâlâ ziyaretinde okunan hatt-ı şeriften çıkarılabilir. Bu hatt-ı şerifte eğitimle ilgili olarak iki kavram dikkat çeker: *“Levazım-insaniye* yani kişinin gerekli din bilgilerini öğrendikten sonra kimseye muhtaç olmayacak düzeyde bir tahsil kazanması ve *icab-ı akl ve hikmet* ilkesi yani kişinin bilim ve fen öğrenmesi, görgü ve erdem elde ederek kişiliğini geliştirmesi, bilgili olması” (Sakaoğlu, 69). Tanzimat Dönemi eğitimi *Osmanlılık* ilkesine dayanıyordu. Bu sebeple Tanzimat aydınları ve

yöneticileri bir Osmanlı mozaiği oluşturmak ve imparatorluğu oluşturan milletler arasında bir uyum sağlamak amacıyla rüştiye mekteplerinin sayısını artırmayı, Batı benzeri okullar vasıtasıyla teknik eleman ve uzman yetiştirmeyi hedeflemişlerdi. İmparatorluktan kopuşlar yaşanmaya başladıkça *Osmanlılık* ve *asrılık* (çağdaşlaşma) yerini Meşrutiyet Dönemi'nde yavaş yavaş Türk milliyetçiliğine bırakmıştır. Her geçen gün imparatorluktan ayrılan azınlıkların kendi millî devletlerini kurmaları, süregelen savaşlar ve yıkımlar neticesinde milliyetçi Türk çocuğu imgesi kendisini gösterir. Çocukları geleceğin potansiyel vatandaşları olarak gören Meşrutiyet ideologları ihtiyaç duyulan "vatandaş tipi"nin ortaya çıkarılabilmesi için yeni bir eğitim modeli inşa ederler. Vatandaşlık bilincini aşlamak üzere II. Meşrutiyet döneminde okullarda Malûmat-ı Medeniye ve Ahlakiye dersi müfredata eklenir (Üstel, 74). Meşrutiyet yönetim anlayışı "Cemaatten topluma, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişle tarifini bulan yeni bir siyasal-kamusal alan anlayışını ve onun aktörü olacak 'vatandaş'ı gerektirmiştir." (Üstel, 32).

İmparatorlukların teker teker yerini ulus devletlere bırakmasının ortaya çıkardığı yeni nesil insan tipinin nasıl olacağı üzerine yapılan tartışmaları derinden etkileyen en önemli sebeplerden birisi de çocuğa ve çocukluğa dair algıların hızla değişmesi ve dönüşmesidir. Yeni devlet sistemlerinde yükselen kapitalizmle rekabet edebilmek için yetişmiş insan gücüne ihtiyaç vardır. Bu da ancak eğitim ve öğretime çok erken yaşta başlamakla mümkündür. Avrupa ile yakın ilişkiler bir yandan onların teknolojilerini almağa yönelik çabaları hızlandırırken bir yandan da çocuğun ve çocukluğun algılanışa dair düşünce sistemini de ülkeye getirmiştir. 19. yüzyıldan itibaren çocuk artık bir özne olarak tanınmaya başlamış, ülkelerin geleceği için en büyük yatırımın çocuklara yapılan yatırım olacağı fikrinden hareketle bu alanda geç kalmamak gerekliliği tartışılır olmuştur.

Yeni ulus devlet algısının zihni alt yapısını hazırlayan Emrullah Efendi, Satı Bey, Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Edhem Nejat gibi isimlerin eğitimle ilgili yaklaşımları "Cumhuriyet" in eğitim paradigmasının ortaya çıkışını hazırlamıştır. Satı Bey'e göre "Eğitim bir yönüyle millî, bir yönüyle değildir. Düşünce eğitimini de kapsayan geniş anlamlı bir eğitim esastır. Bilgi ve düşünce eğitimi başka, ahlâk

Melike Günyüz

Lisans ve yüksek lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde, doktorasını İstanbul Üniversitesi'nde tamamlayan Melike Günyüz, Erdem Yayın Grubunun Genel Yayın Yönetmenidir. İbn Haldun Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat bölümünde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Masal kitapları 15 dile çevrilmiştir. İş dünyası, yayıncılık ve eğitim alanında faaliyet gösteren birçok dernek ve vakıfta görev yapmıştır. Bir dönem Basın Yayın Birliği Derneği yönetim kurulu başkanlığı görevini yürütmüştür. 3 dönem MÜSİAD Yönetim Kurulu üyeliği yapmıştır, Uluslararası TURLA (Turkish Literature Abroad) ve İstanbul Yazım Merkezi projesi koordinatörlüğü, Kültür Bakanlığı TEDA Danışma ve Değerlendirme Kurulu üyeliği, TÜBİTAK Popüler Bilim Yayın Danışma Kurulu üyeliği, 6. Ulusal Yayın Kongresi Düzenleme Kurulu üyeliği, Okuma Kültürü Çalıştay Başkanlığı, gibi özellikle yayıncılık alanında birçok ulusal ve uluslararası görevde bulunmuştur.

eğitimi başkadır. Ahlâk eğitiminde millî olunabilir." (Üstel, 126). Ziya Gökalp ise tamamıyla millî bir eğitim politikasını savunur: "*Çağdaş eğitim, çağdaş kültür gibi millî hayatın bir olgusudur. Çağdaş öğretim ise teknoloji gibi uluslararası uygarlıktan alınabilir. Eğitimimiz mutlaka millî olmalıdır.*" (Üstel, 126).

1917'de dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey Meclis-i Mebusan'da yeni millî eğitim söylemini açıklar: "*Dinine bağlı, vatanını seven, milliyetini tanıyan, görevini layıkıyla yapan adamlar yetiştirmek.*" Cumhuriyetin hemen öncesinde eğitimle ilgili tartışmanın zeminini oluşturan şey bir yandan Anadolu'nun içlerine varana kadar azınlıklara yönelik okulların yaygınlaşması diğer yanda Müslüman çocukların gidebilecekleri okulların yaygın olmayışı ve aynı zamanda farklı eğitim programına sahip okulların talep edilen insan kaynağını yetiştirememesi meselesi idi.

“ ... toplumun manevî haritasıyla uyumlu ve günümüz realitesine bigâne kalmayan bir eğitim hamlesinin genç nesilleri yakalayacağı ümidi her daim mevcuttur. Asıl mesele de iç dünya ile dış dünyamız, maddi ve manevi yaşamlarımız arasındaki güçlü bağı görmezden gelmeden aralarındaki dengeyi kurmaktır.

1921 yılında yapılan I. Maarif Kongresi'nin açılış konuşmasında Mustafa Kemal şunları söyler: “*Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyatında (gerilemesinde) en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken eski devrin hurafâtından ve evsâfî fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garpten gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i millîye ve tarihiyemizle müteneşip bir kültür kastediyorum.*” (Kapluhan, 126). Bu konuşmada yeni millî eğitim programının sinyali verilmiştir. Nitekim 3 Mart 1924 Tevhidi Tedrisat Kanunu ile Osmanlı Dönemi'ndeki farklı farklı okullar tek bir çatı altında toplanmıştır. Devletin denetimi ve kontrolü altında tek bir eğitim modeline geçiş anlamına gelen bu sistem dünyada 20. yüzyıla damgasını vuran ulus devlet anlayışının bir tezahürü olarak ülke genelinde homojen ve tek tip bir eğitim anlayışı ile modellenen vatandaş yetiştirme anlayışının başlangıcıdır.

17-29 Temmuz 1939 tarihinde yapılan I. Maarif Şurası'nın açılış konuşmasında dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel Türk millî eğitiminin dayanak nok-

alarını ve hedeflerini vurgular: “*Girmiş olduğumuz yepyeni medeniyet hayatının zarurî ihtiyaçlarına göre yeniden kurulan ve bütün öğretim derecelerinde tahakkukunu esas vazife bellediğimiz Kemalizm prensiplerinden hız alan maarifimiz...*”

Tanzimat'la başlayan Meşrutiyet Dönemi'nde hızlanan ve Cumhuriyet'le resmi söylemini bulan modernleşme sürecinde Cumhuriyet'in nasıl bir insan tipi yetiştirme-yi hedeflediği en açık biçimde I. Neşriyat Kongresi'ndeki “Çocuk Edebiyatı Komisyonu” müzakerelerinde kendini gösterir: 1939 I. Neşriyat Kongresi Reisi Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in açılış konuşmasındaki şu cümleleri Cumhuriyet rejiminin insan tipini de tanımlamaktadır: “*Onları (Gençleri) Türk Cumhuriyeti'nin sıhhatli, millet ve memleket davalarının adamı, iktisadî hayatta verimli birer yurttaş hâline getirmek veya bu hâlde tutmak için onun günlük hayatındaki kazancını arttırmak için yurdun en uzak köşelerine kadar muntazam yayılan sistemli bir neşriyat cihazına muhtaç değil miyiz?*” (Birinci Türk, 12).

Hasan Ali Yücel'in vatandaş tanımı “iktisadi hayata verilen katkı dolayısı ile bedenen sıhhatli, kendisinden beklenen sorumluluğun farkında olarak batıl inanışlardan uzak, idealist, edebî zevki gelişmiş, millî ve insani duyguları yüksek birey” olarak çizilmiştir (Aktaran- Günyüz, 137-138). Bu sebeple de köy çocuklarının yetiştirilmesi ve kız çocuklarının eğitimi özel bir gündem maddesi hâlinde tartışılmıştır. Kız çocukları ideal Türk vatandaşını yetiştirecek annelerdir. Köy çocukları yetiştirilmeli ve üretime katılmalıdır. Yüksek ahlâklı, bilgili ve tembellik, dikkatsizlik, cinsi dalalet, intibaksızlık, fobi gibi kusurlardan âri bir gençliğin yetişmesi için terbiyeye dair içeriklerin kitaplarda yer almasına sürekli vurgu yapılarak bu gençler için nasıl bir okuma programı ve içerik hazırlanması gerektiğine dair geniş bir rapor hazırlanır. Zaten edebiyat “kitlesel olarak üretilip milliyetçilik hizmetine koşulan ilk sanat” (Jusdanis, 230) değil midir? I. Neşriyat Kongresi'nde Cumhuriyet neslinin nasıl olacağını ve onlar için nasıl bir okuma programının geliştirileceğinin uzun uzun tartışılması bu bakımdan çok anlamlıdır. Neticede “yayıncılık gelecek nesillerin hangi kelimelerle kavramların içini dolduracağını, hangi konuların hangi paradigmalara tartışılacağını, hangi konuların insanların gündemine alınacağını belirleyen bir süreç” (Günyüz, 133) olduğuna göre yeni sistemin devamlılığı için yeni okuma programları belirlemek önemli görünmektedir.

Bir imparatorluğun enkazı üzerinde yükselen Cumhuriyet'in yeni bir devlet, yeni bir ulus yaratırken, yeni bir tarih ve yeni bir dil yaratmaya çalışması bir bakıma 'tarihi sıfır noktasından başlatmaktadır'. Böylece Cumhuriyet, miladı kendisiyle başlatmak, geçmiş bağlarını koparmak ister (Demir, xxviii). Cumhuriyet modern Batı ile entegre, vatansever, uygarlık aşığı ve ilerlemeci çocuklar inşa etmeyi hedeflemektedir. Cumhuriyetin bu yeni çocuğu millî ülküler çerçevesinde şekillenen, çalışkanlıktan ve doğruluktan ödün vermeyen, ilke ve inkılâplara bağlı, ölümsüz lider anlayışını özümsemiş, ülkesini daima ileri götürmeyi hedefleyen, geçmişin bağnaz ve yobaz inançlarını terk etmiş bir çocuktur. Devlet bu çocukların nasıl yetişeceğini aşama aşama programlayarak ülke çapında bir eğitim hamlesine girişmiştir. Türk çocuğu Orta Asya'daki kahraman Türk büyüklerini bilir, yerli malı kullanır, özellikle Millî Mücadele Dönemi'ndeki kahraman çocukların hikâyelerini okur, her bir Türk çocuğu bir kahramandır. Her bir Türk kıızı da kahramanları yetiştirecek geleceğin annesidir. Artık her sabah and içerek güne başlar. Doğruluktan ayrılmayacak, daima çalışacak, küçüklerini koruyacak, büyüklerini sayacak, hep daha ileri gidecektir.

Bütün bu yüksek ülkelere rağmen Nurettin Topçu 1960'da yayınlanan *Türkiye'nin Maarif Davası* adlı eserinde gençlerin durumunu şöyle tasvir etmektedir: "Bugünün genci idealsizdir... Bugünün genci hayat adamıdır, heyecanların romantizmini yaşamamıştır... Gencimizin inançları, ıstırapı yoktur, pozitivisttir... Gencimizin ruhu sarsıntı hâlinindedir. Gençler spor, siyaset ve kazançtan ibaret üç yüzlü hayat maddeciliğine daha beşikten başlayarak mestun yetişmektedir." (Topçu, 75). Aradan bir altmış yıl daha geçtikten sonra günümüzün tasvirini şu şekilde yapmak bir kötümserlik olarak nitelendirilemez: Kapitalizmin sonsuz kazanç ve sonsuz güç elde etmeye yönelik ekonomik modeli içinde

Kaynakça

Bekir Onur, *Türkiye'de Çocukluğun Tarihi*, İstanbul 2005; *Birinci Türk Neşriyat Kongresi*, 2. Bs. Ankara 1997; Erol Kaplıhan, "1921 Maarif Kongresi'nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri Ve Önemi", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, 5 (8), s. 123-134; Füsün Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul 2009; Geoffrey Lewis, *Trajik Başarı*, Çev. Mehmet Fatih Uslu, İstanbul 2007; Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür*, Çev. Tunçay Birkan, İstanbul 2015; Gökhan Yavuz Demir, "Türkenin Pirus Zaferi", *Trajik Başarı* içinde, İstanbul 2007, s. XXIII-XL-

gelişen sosyal ilişkiler ağında ortaya çıkan yeni insan tipi meşruluğunu bir yandan modern psikolojiye bir yandan da modern eğitim paradigmalarına dayandırmaktadır. Giyim kuşamdan eğlenceye, korku ve endişeden gelecek taleplerine birbirinin aynı olan bugünün insanı çağın *tüketen insan* beklentisini karşılamaktadır. Devletler ötesi bir sistemin içinde aynileşen insanın yönetilebilmesi ve kontrol edilebilmesi çok kolay hâle gelmiştir.

Yeni dünya düzeninde nasıl bir toplumda yaşamak istiyoruz? Gelecek nesilleri köksüzlükten kurtaracak sağlam bir kültür geleneği ve eğitim modeli bırakabilmek için şimdi bu sorunun cevabını vermek zorundayız. Her değişim ve dönüşüm çabasının dayandığı anlayış o toplumun topyekûn ontolojisi ve epistemolojisi ile örtüşmediği ve toplumun ihtiyacı olan maneviyat es geçilerek hareket edildiği sürece maddi dünyaya dair kazanımların manevi arka planları tam olarak idrak edilemez. Bununla birlikte toplumun manevî haritasıyla uyumlu ve günümüz realitesine bigâne kalmayan bir eğitim hamlesinin genç nesilleri yakalayacağı ümidi her daim mevcuttur. Asıl mesele de iç dünya ile dış dünyamız, maddi ve manevi yaşamlarımız arasındaki güçlü bağı görmezden gelmeden aralarındaki dengeyi kurmaktır.

Sultan II. Abdulhamid Uygulama ve Araştırma Merkezi

VIII; Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası*, 2.bs. 2013; Kemal Inal, *Çocuk ve Demokrasi*, İstanbul 2014; Melike Günyüz, "Türkiye'de Çocuk Kitabı Yayıncılığında Devlet Politikalarının Etkisi", *Sosyoloji Dîvanı*, 15, 2020, s. 131-147; *Millî Eğitim Şuraları (1939-1993)*, T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Şûra Genel Sekreterliği, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1995; Necdet Sakaoglu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul 2003; Nurettin Topçu, *Türkiye'nin Maarif Davası*, 6. Bs. 2010; Nurhayat Çelebi ve Hz. Tezer Asan, "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitimi ve İnsan/Birey Yetiştirme Paradigmaları Analizi", *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 2014, s. 262-270.